

אופנים לכפיית גט שלא ע"י בית דין

- א. הקדמה
- ב. הבעיה
 - 1. האיש אינו מוציא אלא לרצונו
 - 2. כפיה בטענת מאיס
 - 3. המצב כיום
- ג. כפיה שלא בבית דין
 - 1. נאמנות הבעל לומר אנוס הייתי
 - 2. ממזרות שלא ידועה אינה ממזרות
 - 3. אין אפשרות לכפיה כדין אלא בבית הדין
- ד. שיטה לכפיית גט שאינה גורמת לגט להפוך למעושה
 - 1. תשלום עבור הגט
 - 2. כופין על המצוות
- ה. סיכום

א. הקדמה

מטרת מאמר זה הינו ניסיון להראות שגם במצב שבו בית הדין מסרב לכוף את הבעל לתת גט, קיימות דרכים שבהן יכול כל אדם לכוף את הבעל לגרש, מבלי להפוך את הגט לפסול. במאמר שמנו כנר לרגלינו את הכלל הידוע שקבע הרמב"ם (גירושין יג, יט) "הקלו חכמים בדבר זה והאמינו בו עד אחד מפי שפחה ומן הכתב ובלא דרישה וחקירה כדי שלא ישארו בנות ישראל עגונות".

ב. הבעיה

1. האיש אינו מוציא אלא לרצונו

אחד מהדינים שקיימים בגירושין הוא ש"אינו דומה האיש המגרש לאשה המתגרשת, שהאשה יוצאה לרצונה ושלא לרצונה, והאיש אינו מוציא אלא לרצונו".¹ כלומר, הגירושין תלויים ברצון של הבעל, אך אינם תלויים ברצון של האישה. וכך גם פסק הרמב"ם (גירושין א, ב): "אם לא תמצא חן בעיניו, מלמד שאינו מגרש אלא ברצונו".

למרות זאת המשנה (גיטין פ"ט מ"ח) פוסקת שבית הדין יכול לכפות על הבעל לגרש בניגוד לרצונו: "גט מעושה בישראל כשר, ובגוים פסול...". ובגמרא (גיטין פח ע"ב) הרחיבו: "אמר ר"נ אמר שמואל: גט המעושה בישראל, כדין - כשר, שלא כדין - פסול ופוסל; ובעובדי כוכבים, כדין - פסול ופוסל, שלא כדין - אפי' ריח הגט אין בו".² כלומר, במצבים מסויימים ניתן להכריח את הבעל לתת גט לאשתו ללא רצונו.

בשאלה מדוע גט מעין זה פועל אמרה הגמרא (ב"ב מה ע"א): "וכן אתה מוצא בגיטי נשים ושחרורי עבדים, כופין אותו עד שיאמר רוצה אני, ואמאי? הא בלביה לא ניחא ליה!... משום דמצוה לשמוע דברי חכמים". אמנם, ניתן להגיד שהגמרא שם הביאה סיבה זו רק בתור אפשרות, אך נראה כי הראשונים לא סברו כך. וכן פסק הרמב"ם (גירושין ב, ג):

ולמה לא בטל גט זה שהרי הוא אנוס בין ביד גוים בין ביד ישראל, שאין אומרין אנוס אלא למי שנלחץ ונדחק לעשות דבר שאינו מחוייב מן התורה לעשותו, כגון מי שהוכה עד שמכר או נתן. אבל מי שתקפו יצרו הרע לבטל מצוה או לעשות עבירה והוכה עד שעשה דבר שחייב לעשותו או עד שנתרחק מדבר שאסור לעשותו אין זה אנוס ממנו אלא הוא אנוס עצמו בדעתו הרעה. לפיכך זה שאינו רוצה לגרש מאחר שהוא רוצה להיות מישראל רוצה הוא לעשות כל המצות ולהתרחק מן העבירות ויצרו הוא שתקפו וכיון שהוכה עד שתשש יצרו ואמר רוצה אני כבר גרש לרצונו.

כלומר, אנו יוצאים מנקודת ההנחה שהאדם רוצה לגרש משום שכך ציוו חכמים, אך יצרו תוקפו ולכן מסרב. הכפייה לחצה רק על יצר הרע והכניעה אותו, אבל הרצון של האדם לא השתנה.³

¹ יבמות קיב ע"ב.

² גם כאן וגם בגמרא הבאה הפיסוק הוא תוספת לצורך הקלת ההבנה.

³ וכן כתב ר' צדוק הכהן מלובלין בדברי סופרים אות כא, הוצאת יהדות, עמוד 17: "בטעם כופין עד שיאמר רוצה אני דבמעמקי לב כל אחד רוצה לשמוע דברי חכמים רק השאור שבעיסה מעכב ומשהוכה ותשש כח יצרו עד שאומר בפה גם כן רוצה אני סגי... המחשבה שלא לשמה בישראל אינו אלא מצד היצר המרגילו לבקש בכל דבר הנאת עצמו אבל מעמקי לב דבני ישראל אינו אלא לשם שמים בלבד".

אם כן, במצב שהאישה רוצה להתגרש והבעל מסרב לגרשה, ישנה אפשרות שבית הדין יכפה עליו לעשות זאת.⁴ באילו מצבים מדובר? השאלה כמובן תלויה במשמעות של הביטוי "גט המעושה בישראל, כדין – כשר" שנאמר בגמרא לעיל. מה פירוש "כדין"? כפי שאמרנו, כל הסיבה שגט מעושה פועל היא משום שהאדם רוצה בליבו לקיים דברי חכמים. מכאן נראה בפשטות ש"כדין", הכוונה הוא מצב שבו הבעל חייב לגרש את אישתו על פי הדין. אולם נחלקו הראשונים האם כופין על הבעל לגרש בכל מצב שבו יש חיוב על הבעל לגרש את אישתו, או רק במצבים שבהם נאמר במפורש שכופין על הבעל לגרש את אשתו. רש"י (שם) סובר:

כדין - כגון הנך דאמרינן בהו יוציא ויתן כתובה או שהיתה אסורה לו.

רש"י סובר שבכל מקום בו כתוב שעל הבעל לגרש את אשתו כופים עליו לעשות זאת. וכן אמר הרמב"ם בפירוש המשנה (גיטין פ"ט מ"ח): "כפי מה שמחייבים דיני ישראל... או שהיה חייב לגרשה מן הדין".

לעומתם רבינו חננאל (מובא ברא"ש יבמות פ"ו ס' יא) ובעקבותיו הרא"ש (שם) והטור (אבהע"ז קנד א) אמרו שרק במקום שבו נאמר בפירוש שכופין, מותר לכפותו. מחלוקת זו קיימת גם בדברי האחרונים, השולחן ערוך (אבהע"ז קנד כא) פסק כדעת רש"י והרמב"ם, אך הרמ"א (שם) חשש לדברי הרא"ש ופסק להחמיר.

2. כפיה בטענת מאיס

למעשה, במצב שבו האישה רוצה להתגרש והבעל מסרב, בדרך כלל אין מדובר על מצב שמצד הדין חובה על הבעל לגרש את אישתו. אם כן, הסיבה היחידה לגירושין היא עצם רצון האישה. נחלקו הראשונים האם אותו רצון של האישה יכול להוביל לכפיית גט. הגמרא (כתובות סג ע"ב) אומרת:

היכי דמיא מורדת? אמר אמימר: דאמרה בעינא ליה ומצערנא ליה, אבל אמרה מאיס עלי - לא כייפינן לה. מר זוטרא אמר: כייפינן לה.

בגמרא מדובר על מצב שבו האישה "מורדת" בבעלה, כלומר מסרבת לקיים איתו יחסי אישות. במצב זה אומרת הגמרא כי אנו חוקרים אחר המניעים של האישה למרד. אם מטרתה היא לצער אותו, הדין יהיה שכופים אותה לחדול ממרדה באמצעים שונים. אך אם האישה טוענת כי הבעל מאוס עליה ואין היא מסוגלת לחיות עימו, על פי דעת אמימר, שנפסקה להלכה, אין כופים אותה להפסיק את המרד. נחלקו הראשונים האם העובדה שאין כופין על האישה לחדול ממרדה, משמעותה שכופים את הבעל לגרש; או שאין הדברים מגיעים עד לידי כך, והפסיקה נוגעת לאישה בלבד, ועל הבעל יהיה לכל היותר חיוב הלכתי לגרש, אך לא ניתן יהיה לכופו אותה. הרי"ף (כתובות כו ע"א), על פי תקנת הגאונים

⁴ ישנם מצבים שבהם בית הדין כופה על הבעל לגרש את אישתו גם ללא רצונה, למשל במצב שהבעל חולה בשחין, אך אין הם מענייננו.

אופנים לכפיית גט שלא ע"י בית דין

שהייתה בימיו, פסק כי כל אישה שמבקשת להתגרש בטענת מאיס "יהיב לה גיטא לאלתר". על הסברה כי תקנת הגאונים הייתה רק תקנת שעה,⁵ אמר הבעל מלחמות (שם) כי "רבינו הגדול יודע תקנת הגאונים יותר מכולנו ומדבריו ניכר שלדורות תקנו...". בעל המלחמות אף פסק כרי"ף, והוסיף כי "וזה מפורש בכל חיבורי הראשונים והאחרונים...". וכן פסק הרמב"ם (אישות יד, ח) באומרו: "כופין אותו להוציא לשעתו לפי שאינה כשבויה שתבעל לשנוי לה".⁶

לעומתם פסקו ראשונים רבים כי אין כופין את הבעל בטענת מאיס, וכי הגאונים כפו על פי תקנת שעה בלבד. בראש סיעה זו עומדים רבינו תם (כתובות סג ע"ב ד"ה 'אבל') והרא"ש (שו"ת הרא"ש מג ח) שכתב דברים חריפים:⁷

ועוד אני אומר, שהגאונים שתקנו תקנה זו, תקנוה לפי הדור ההוא, שהיה נראה להם לפי צורך השעה בשביל בנות ישראל. והאידנא נראה הענין להפך, בנות ישראל בדור הזה שחצניות הן, אם תוכל האשה להפקיע את עצמה מתחת בעלה, באמרה: לא בעינא ליה, לא הנחת בת לאברהם אבינו יושבת תחת בעלה, ויתנו עיניהם באחר וימרדו בבעליהן; על כן טוב להרחיק הכפייה... וכי בשביל שהיא הולכת אחרי שרירות לבה, ונתנה עיניה באחר וחפצה בו יותר מבעל נעוריה, נשלים תאותה ונכופי האיש, שהוא אוהב אשת נעוריו, שיגרשנה? חלילה וחס לשום דיין לדון כן.

השולחן ערוך (אבהע"ז עז, ב) פסק כדעת הרא"ש וסיעתו שאין כופין בטענת מאיס. גם לפי שיטת הסוברים כי אין כופין בטענת מאיס, יש להדגיש כי רוב הפוסקים אמרו שבמצב שבו יש לאישה אמתלה מבוררת, כן כופים.⁸ כלומר, במצב בו ישנה סיבה טובה להניח כי האישה באמת מאסה בבעלה, ולא פשוט נתנה עיניה באחר, כן יכפו את הבעל לגרשה. ואמנם כך נראה מפורש בדברי הרא"ש עצמו שכתב (שם):⁹

בנדון זה, ספר לי אחיה אמתלאות שנותנת למרידתה, ואתה דיין בדבר הזה, תחזור על הדבר אם יש ממש בדבריה. ואם דעתו לעגנה, ראוי הוא שתסמוך על מנהגכם בעת הזאת, לכופו ליתן גט לזמן.¹⁰

⁵ כפי שסובר הרא"ש לקמן.

⁶ וכן פסק העיטור (הלכות מרד): "ובזה נהגו כשש מאות שנה... דהכי אסכימו כולחו רבותא", וכן עוד ראשונים כגון ריא"ז (מובא בשלטי גיבורים שם). ועיין בשו"ת היכל יצחק אה"ע א, ב הוצאת "אגודה להוצאת כתבי ראש הרבנים הגריא"ה הרצוג זצ"ל" עמוד כא, שהביא ראשונים רבים.

⁷ הוצאת מכון ירושלים עמוד קפב.

⁸ ראה יביע אומר ג אה"ע יח, ד"ה "בתשובת" שהביא רבים שאמרו כך.

⁹ ד"ה "ורבי מאיר".

¹⁰ וכן כתב בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג חלק ד סימן תתקמו ד"ה "תשובה על המורדת" בסופו דפוס פראג מהדורת בלאך עמוד קלה.

3. המצב כיום

למעשה בימינו אין בתי הדין בארץ סומכים על השיטות המקילות שהבאנו, ואינם קובעים לכפות על הבעל גירושין בשום צורה.¹¹ ישנם מקרים חריגים שכופים, כגון שלבעל אין כוח גברא, או לחילופין כשמוכח שהאישה מזנה תחתיו. אולם בטענת מאיס פשוטה, גם בצירוף אמתלה, גדולה ככל שתהיה, כמעט שאין כופים בימינו. על מנת להבהיר את גודל הבעיה נצטט ממאמרו של הרב שאר ישוב הכהן "כפיית גט בזמן הזה":¹²

באזני דייני ישראל עולה לעתים קרובות שוועתן של נשים, שבעליהן מתעללים בהן לשם נקמנות ומתוך רוע-לב ורשעות ומעכבים אותן מלהתגרש ומלהנשא מחדש כדת משה וישראל ולבנות בית בישראל כדי לשקם הריסות חייהן. אותם בעלים מורדים במצח נחושה בפסקי-הדין המחייבים אותם לתת גט לנשותיהן, מערערים עליהם בערכאות שונים, מלעיגים על בתי הדין, וממלאים פיהם שחוק על עלבונן של הנשים. לעתים, גם כאשר נמצא פתרון לבעיה, הרי זה לאחר עשרות שנים, ובינתיים הלבין ראשה של האשה, והיא הפכה לשבר-כלי מבחינה בריאותית, ר"ל.

זאת ועוד: חייבים אנו להיות מודעים לפריצות ולמתירנות הרווחות בדורנו. לגבי רבות מן הנשים הבאות לפנינו יש חשש סביר, שאין הן עומדות בנסיון כאשר הן נפרדות מבעליהן למשך זמן ממושך. הדברים באים לידי בזיון ועבירה חמורה של אשת-איש לשוק, והן נכשלות בעצמן ומכשילות אחרים עמן, ואנו מרבים פריצות ועבירות בישראל. אוי לנו מיום הדין ואוי לנו מיום התוכחה.

ג. כפיה שלא בבית דין

במאמר נעסוק במצב הקשה ביותר של סרבנות גט. המצב מורכב משלושה קריטריונים, כאשר כל אחד מהם נצרך על מנת שיהיה אפשר לפנות לפתרונות הלכתיים שאין משתמשים בהם בדרך כלל.

צווי על גירושין – צריך שבית הדין הרבני ציווה על הבעל לגרש את אשתו, אך הבעל מסרב. סרבנות גט מתרחשת בדרך כלל גם לאחר שבית הדין מצווה על גירושין, מכיוון שבית הדין חושש לכפות על הבעל לגרש, מחשש של גט מעושה. על כן, במצב שלנו, יש ציווי של בית הדין לגרש, אבל אין כפייה.

¹¹ ניתן לתלות זאת בפסיקת הרב ש"ך בגבורת אנשים (מד) שכתב שאין כופין במאיס וכי "המשנה ממנהג זה מרבה ממזרים בישראל".

¹² תחומין יא עמוד 195 (הדברים הובאו כלשונם, אולם אני שיניתי מעט את סדרם, על מנת להבהיר את הנקודה).

אופנים לכפיית גט שלא ע"י בית דין

סרבנות לאורך זמן – צריך שהסרבנות תמשך זמן רב. גם סרבנות קצרה הינה בעייתית, אולם אנו מעדיפים לוודא שלא ניתן לפתור את המצב בדרכים "הקונבנציונליות", ועל כן פועלים בשיטות אלו רק כאשר ברור שהשיטות הרגילות לא עבדו.

אמתלה מבוררת – יש לוודא, מעל לכל ספק, שיש לאישה סיבה טובה לחוסר הרצון שלה להמשיך לחיות עם בעלה. יתכנו מקרים שהאישה רוצה לעזוב את בעלה מסיבות אנוכיות, למשל, שאדם אחר תפס את ליבה. כמובן, גם במקרים כאלו האישה היא אדון לעצמה, ואין כל הצדקה לסרבנות. אולם, דבריו של הרא"ש דלעיל: "וכי בשביל שהיא הולכת אחרי שרירות לבה... נשלים תאותה ונכוף האיש... חלילה וחס לשום דין לדון כן", נראים כקולעים למצבים אלו, ולכן יקשה עלינו לכוף את הבעל.

אם מתקיימים שלושת הקריטריונים, גם במצב שאין בית הדין כופה על הבעל לגרש, ניתן לכפות. הגירושין, כמובן, חייבים להתבצע בבית הדין, אולם עצמה של הכפייה תעשה לפני כן. כלומר, אם אדם יכפה על הבעל לגרש את אשתו בבית דין, בדרך שתוסבר לקמן, למרות שבפועל התבצעה כפייה, הגט יהיה כשר.

1. נאמנות הבעל לומר אנוס הייתי

במידה ולאחר הגירושין יערער הבעל בבית דין ויאמר כי בעת כתיבת/נתינת הגט היה אנוס, אין הוא נאמן. הדבר פשוט, שהרי אין דבר שבערוה פחות משניים, ועל כן כעד אחד עדות הבעל אינה עדות; ועוד, הבעל הוא קרוב אצל עצמו, ואין עדות קרוב עדות. כן כתב הר"ן (שו"ת הר"ן מג):

וכמדומה לי שזה אינו צריך לא שאלה ולא תשובה שהדבר פשוט וברור שלאחר נתינת הגט אין בדבריו של בעל כלום אלא א"כ יברר אותם בעדים, דהא מכיון שנתגרשה הרי היא בחזקת פנויה ואין דבר שבערוה פחות משנים¹³.

2. ממזרות שלא ידוע אינה ממזרות

כלל גדול הוא בידינו שממזר שנשא ישראלית, במצב ששניהם אינם מודעים לממזרותו, אין איש מהם עובר על איסור ואפילו לא איסור בשוגג. וכן פסק באגרות משה (אבהע"ז ד ט):

דכל איסורן דעבד וממזר הוא רק להיודע שהוא עבד וממזר אף אם לא ידע שאסורין אבל להאין יודעין שהוא עבד וממזר אין שום איסור ולא הוי כעובר בשוגג ובאונס.

וכן באבני נזר (אבהע"ז יח):

¹³ ראה בספר "כפייה בגט" הוצאת "אוצר הפוסקים" עמוד תצט ד"ה ולהלכה, שהביא אחרונים רבים שפסקו כך.

ומשמע מדברי הפוסקים ומדברי הר"ן דאפי' מי שיודע בבירור פסולו אינו רשאי לגלות, ואיך יניחום לעבור איסור תורה בקום ועשה וכל ישראל ערבים זה לזה מה"ת, אלא ודאי דמי שאינו יודע אין כאן איסור.

היו שחלקו על דין זה, אולם פוסקים רבים סברו כך.¹⁴ אמנם ראינו פעמים רבות בפוסקים את הבעיה של "הוספת ממזרים בישראל", גם במצבים שאין איש מודע לעובדת ממזרותם, אך איסור בכל מקרה אין.

3. אין אפשרות לכפיה אלא בבית דין

על דברי הגמרא (גיטין פח ע"ב): "גט המעושה בישראל, כדין – כשר", כתב הכנסת הגדולה (הלכות גיטין קלד) בשם ר' חייא רופא: "לאו דוקא ב"ד אלא כל שהכפייה היא בישראל מיקרי". כלומר, לכל אדם מישראל מותר לכפות גט אם הכפייה היא כדין. אך דעתו היא יחידאית, ועל כן כל כפייה כדין יכולה להתבצע אך ורק ע"י בית דין. למרות זאת, כל אדם מישראל יכול לכפות אם הוא עושה זאת בצורה שאיננה נחשבת כפייה, כפי שנראה בפרק הבא.

ד. שיטה לכפיית גט שאינה גורמת לגט להפוך למעושה

ננסה להביא דרך שבה ניתן לכפות את הבעל לגרש מבלי להפוך את הגט לגט מעושה. הדרך איננה מקובלת על כל הפוסקים, אולם ניסינו להראות שהיא מוסכמת ע"י כמות פוסקים משמעותית. יש להדגיש, שכפי שאמרנו לעיל, האיסור, אם דברינו אינם נכוחים, קיים רק על האישה המסורבת. ראוי להדגיש שאם האישה מזנה תחת בעלה (מצב שאיננו נדיר בקרב מסורבות הגט שאינן שומרות מצוות) ברור שעדיף מצב שבו האישה מגורשת לפחות לפי חלק ניכר של שיטות. כמו כן, במצב זה הילדים, אם ינשאו, לא יעברו על איסור.

1. תשלום עבור הגט

הגמרא בבבא בתרא אומרת (מו ע"ב):

אמר רב הונא: תליוהו וזבין - זביניה זביני; מ"ט?... אלא סברא הוא, אגב אונסיה גמר ומקנה.

הגמרא פוסקת שאם אנסו אדם למכור חפץ לחבירו המכר קיים. הסברא שהגמרא מביאה לפסק היא: "אגב אונסיה גמר ומקנה", כלומר אמנם היה אונס, אך בסופו של דבר הבעלים הסכים למכור ובאמת הייתה לו גמירות דעת להקנות. הדין שונה באדם הנותן מתנה באונס, כאשר הדין הוא שהבעלים לא באמת גמר דעתו להקנות אלא רק אמר כך באונס.

¹⁴ עיין ב"ד יהודה" לרב יהודה פריס שליט"א, הוצאת "אייל פישלר", עמוד 128 ד"ה נציון, וכן ד"ה ברם.

אופנים לכפיית גט שלא ע"י בית דין

הרי במכר הבעלים מקבל את שווי של בחפץ הנמכר, ולכן אנו אומרים שהייתה גמירות דעת אמיתית, למרות שהמכירה באה משום האונס. את אותו הדין העבירו חלק מהראשונים גם לגיטין. הרשב"ש כותב (שו"ת הרשב"ש שלט):

אע"ג דידעינן באונסיה אגב זוזי גמר ויהיב גיטא, שכן הדין במכר, שהרי השו"ג לא מקבל מעות, וזה דבר ברור הוא על פי סברא זו, וכבר נעשה מעשה בהוראת גדולים כסברת הרשב"ם והרב בעל העיטור ז"ל, וכן נמצא בקצת רבותינו הצרפתים ז"ל וישרה סברא זו בעיני א"א מורנו הרב ז"ל בתשובותיו לחכמי איטליא ז"ל.

וכן כתב המהר"ח אור זרוע (שו"ת מהר"ח אור זרוע קכו):

וכתבת אלי כי תפסו את הבחור ונתנהו בכבלי ברזל ושמוהו בבית הכלא ואחר כך הוליכוהו תפוס לעיר אחרת לבית יהודי שהיה גדול בעיני הדוכס וגזם עליו ליסרו אם לא יתן גט. ובתוך אותה תפיסה נתן גט ונתן גט ובוכה מצוה לכתוב ובוכה. וכשראה שאין לו תקנה אחרת כי אם ליתן גט בקש שיתנו לו מעט מעות ונתנו לו, אם הגט מחמת כפייתו כשר ותינשא בו אם לאו?...

ועוד שיש כאן גם נתינת ממון. דאמר בחזקת הבתים (ב"ב, מח ע"א) דאגב זוזי גמר ומקני ותלוהו וזבין... וכן גם כאן יש לנו לומר דאגב זוזי גמר ומגרש.

כלומר, כשאנו מקבילים את נתינת הגט למתנה, אז דין אונס בגיטין הוא כדין אונס במתנה. כמו שאנוס במתנה לא גמר דעתו, כך גם אנוס בגט. אולם אם הבעל מקבל כסף תמורת הגירושין, אנו מקבילים את הגירושין למכר, ולכן נגיד שהאנוס כן גמר בדעתו וגירש.¹⁵

לעומתם אנו רואים את הריטב"א (קידושין נ ע"א), המאירי (ב"ב מט ע"א), ריא"ז (ט, ד/טז), ריב"ש (שו"ת ריב"ש קנז), ועוד שפסקו שאין נתינת מעות מכשירה את הגט שניתנה באונס.¹⁶

בדברי האחרונים אנו רואים כי רובם פסקו כריטב"א וסיעתו, ובראשם הרמ"א (אבהע"ז קלד, ח), ר' בצלאל אשכנזי (שו"ת ר' בצלאל אשכנזי טו), התורת גיטין (קלד) וערוך השולחן (אבהע"ז קלד ג). אמנם קיימים גם אחרונים שפסקו כרשב"ש אולם אין הם רוב.¹⁷

למרות שהפוסקים לא סברו כדעת הרשב"ש וסיעתו, נראה שישנן מספר סיבות להקל:¹⁸

¹⁵ עיין בתחומין שם, בתת הפרק "סיכום: כפיית הבעל למתן גט תמורת תשלום", אות א' עמוד 210. ששם הביא את התוספות, יד רמה ועוד.

¹⁶ עיין בתחומין שם עמוד 207 בתחילתו, שסבר כי חלק מהראשונים שסברו כך, לא כתבו כן להלכה, אלא רק כהסבר לגמרא בגיטין.

¹⁷ ראה ב"כפייה בגט" עמוד רלד ד"ה הפוסקים, שהביא שם את המב"ט הדברי ריבות ועוד.

1. הצמח צדק (שו"ת צמח צדק, אבהע"ז רסב ט) כתב :

עכשיו שיש חר"ג (חרם דרבינו גרשום) שלא לישא שתי נשים י"ל כן דלא מפסיד מידי שהרי בידה לעגנו עד שיוכרח ליתן לה גט. ולכן גם מרוויח ונהנה ע"י הגט שיוכל לישא אחרת ועם החזרת ממון שגזלה ממנו י"ל חשוב כמו זביני. ואף שהריב"ש ס"ל דגבי גט אף שמקבל מעות הגט אינו גט. הכא שאני דהתמורה היא ג"כ הנאת לקיחת אשה.

לפי סברת הצמח צדק, כל מה שכתבו הראשונים שמעות לא יועילו להכשיר את הגט, זה משום ש"אין דמים לאישה", ולכן אין סכום שיביאו לבעל שישווה לגירושי אישתו. אולם כיום לאחר חרם דרבינו גרשום, שהבעל מרוויח את היכולת לקחת אישה אחרת, יש לומר שגם הם יסכימו לדעת החולקים.

כעין דברים אלה גם כתב האגרות משה (אה"ע ג, מד ד"ה והנה) :

אבל באינו רוצה בה לאשה או שיודע שלא תהיה אצלו כאשה, שבשביל זה רוצה בעצם לגרשה רק שמחמת שהיא צריכה הגט רוצה להשיג ממנה איזה דבר, הוא רק כבית ושדה שאינו רוצה למכור בסך שנותן לו הלוקח משום שהשדה עדיף לו מהמעות שנותן לו או מפני שרוצה ליתן לו יותר משויה, שכל הענין הוא רק ענין ממון שע"ז הא אר"ה (אמר רב הונא) דתליוהו וזבין זביניה זביני כיון שעכ"פ משלם לו השיוי גמר ומקני אגב אונסיה. וא"כ גם בגט כה"ג שנעשה רק ענין משכון לממון נמי יש לומר אגב אונסיה גמר ומקני דמה שנפטר משאר וכסות וגם עוד דברים כהא דכל זמן שאגוד בזו לא יוכל לישא אחרת לבד האיסור דחרם רגמ"ה (רבינו גרשום מאור הגולה), ועוד כמה דברים יש שלא טוב לאדם שתהיה אשה אגודה ביה כשאיין לו הנאת אישות ממנה שלכן יש מקום להכשיר אף אונס דשלא כדין ושל עכו"ם.

המצב המדובר הוא כאשר ברור שהבעל רוצה לגרשה, ולא רוצה להחזירה אליו, אבל מטרתו היא להשיג איזה דבר מהאישה תמורת הגט. במצב זה יהיה ניתן לומר שהבעל מרוויח מעצם השיחרור את העובדה שיהיה מותר לו להתחתן עם אחרת, ולכן הגט יהיה כשר.

2. בתשובת הבאר יצחק (ענין ח), מביא רבי יצחק אלחנן סברא כי "דוקא היכא שהעכו"ם כפוהו לגרש ולא בא אח"ז לב"ד אז אמרינן כיון דליכא בזה מצוה לשמוע דברי חכמים ע"כ פסול, משא"כ היכא דבא אחר הכפיי' לב"ד ישראל, אז

¹⁸ הפוסקים שניבא להלן מדברים על מצב שבו גויים כפו על הבעל לגרש, ושילמו לו. ניתן להעלות סברה שישנו הבדל בין גויים ליהודים, ועל כן לא ניתן להוכיח מהם על המצב שלנו. אולם לא מצאנו מי שאמר כך, ונראה שאין הבדל משמעותי.

אופנים לכפיית גט שלא ע"י בית דין

שפיר י"ל אגן סהדי דנתרצה משום מצוה לשמוע ד"ח (דברי חכמים)... דאף דמתחלה כפוהו א"י (אינו יהודי) ובא לב"ד מחמת הכאותיהם ג"כ שייך לומר בזה מצוה לשמוע ד"ח, דאגן סהדי דודאי נתרצה אחר ששמע מב"ד שמחוייב לגרשה". כלומר, כל מה שאמרו שכפייה בגויים פסולה, זה רק כשמגרש בפני הגויים. אולם אם כפוהו הגויים ולבסוף גירש מול בי"ד, אנו אומרים שנתרצה משום "מצווה לשמוע דברי חכמים"¹⁹.

3. הבאר יצחק (שם) כותב עוד צד להקל, ואומר שגם לסוברים שתליוהו וזבין לא יכשיר את הגט, במצב שבו האישה הביאה לבעל את הכסף על מנת לרצותו גם הם יסכימו שהגט חל. כל מה שאמרו שלא יחול הוא רק במצב שבו משלמים לבעל ללא כוונה לרצותו. אבל אם שילמו לו וניסו לגרום לו בסופו של דבר לגרש מרצון, הגט יחול.

4. אל האבני נזר (אבהע"ז קסז) הגיע מקרה ובו בעל ואישה נפרדו ולא גרו ביחד כמה שנים ולבסוף כפוהו לגרש ושילמה לו. וכתב שם כי "בני"ד (בנידון דן) כיון שאינו ברור שדעתו לשוב לאשתו, ואדרבא סתמא אין דעתו לשוב, גמר ומקני, א"י אף (אם) באמת דעתו לשוב הוי דברים שבלב". משמע מכאן, שגם לפי הסוברים כי תשלום לא יתיר גט מעושה, במקרה שבו ברור כי אין הבעל רוצה לחזור לאשתו, ואינו מגרשה רק כדי להוציא ממנה ממון או כדי לנקום בה, במקרה כזה אם שלמו לו אז גמר ומגרש.

דברים דומים כתב גם עבודת הגרשוני (לה):

כיון שהרויח ממון ע"י הגט ודאי גמר... נלע"ד דוקא אם האשה מחויבת להיות יושבת תחתיו ולנהוג עמו כל מיני אישות ואם ממאנת יש עליה דין מורדת בהא איכא למימר אין דמי לאשה אבל במקום שאין לכוף אותו להיות עמה ואין לה דין מורדת כמ"ש הרמב"ם ושאר פוסקים בהא א"ל אגב אונסי' וזוזי גמר ומגרש.

כל מה שאמרו שתליוהו וזבין אינו שייך בגט הוא רק במצב בו רוצה שתחזור אליו. אך אם מדובר במורדת שאי אפשר לכפות אותה לחזור אליו, (ובמיוחד במצב שבו בי"ד אמר שחייב לגרשה ורק אינו כופה), המעות מכשירות את הגט.²⁰

5. כתב הרמב"ם (גירושין ב, כ): "ואם הגויים מעצמן אנסוהו עד שכתב הואיל והדין נותן שיכתוב הרי זה גט פסול", והרי ידועים דבריו: "ומה בין פסול לבטל, שכל מקום שני בחיבור זה בגט שהוא בטל הוא בטל מן התורה וכל מקום שני פסול הוא פסול מדברי סופרים". על פי דעת הרמב"ם גט מעושה ע"י גויים פסול רק מדרבנן.

¹⁹ וראה שם שהביא גם את רבי בצלאל אשכנזי שכתב כך.

²⁰ וכן כתבו בשו"ת ר"י מסלוצק עט, וכן בשו"ת חתן סופר נט, ובאגודת אזוב יט יח ועוד כמה.

אמנם, קיימים פוסקים שלא סברו כך בדעת הרמב"ם,²¹ אולם רוב הפוסקים מסכימים.²²

כשיטת הרמב"ם הזו (שעישוי גויים פסול רק מדרבנן), כתבו גם הכנסת הגדולה (אבהע"ז קלד), וכן עוד כמה ראשונים.²³

6. כתב העונג יום טוב (שו"ת עונג יום טוב קסז) :

ואפשר דאף הרמ"א שכתב דלא מהני מה שנטל מעות היינו למהוי גט כשר לגמרי אבל מודה דהוה ספק שמא נתרצה אגב זווי. וא"כ לכאורה בני"ד יש לדון דהוי ס"ס (ספק ספיקא) שמא הגט כשר מחמת דגט מעושה בידי א"י (אינו יהודי) כדין כשר מה"ת (מהתורה) ואם נשאת לא תצא כדעת הבה"ג והרמב"ם ז"ל וכמש"כ המרדכי דגם להשי"ס מספרא להו אם הלכה כרב משרשי ואת"ל דגט מעושה כדין פסול מה"ת מ"מ שמא אמרינן מחמת דשקיל דמי גמר ומגרש.

במקרה שהובא בפני העונג יום טוב, מדובר באישה שכפה גוי את בעלה לגרשה. באותו מקרה שילמה האישה לבעל תמורת הגירושין, וכן דובר שם שלפני שהגיעה השאלה לרב האישה כבר נישאה מחדש. במקרה זה פוסק העונג יום טוב שלפנינו ספק ספקא. ספק ראשון, אולי ההלכה היא כדעת הרמב"ם וסיעתו שעישוי גוי פסול רק מדרבנן, ואז כמובן אם נישאת לא תצא. ספק שני, אולי מכיוון ששילמה לו, נתרצה לגרשה באותם זוזים. וגם לדעת הסוברים שלא נתרצה, כרמ"א, וודאי מצד ספק שמא נתרצה לא יצאנו.²⁴

יש להדגיש, כי בנידון שלנו מדובר במצב שאנו פועלים עוד לפני שנישאה, לכן הספק ספיקא לא חל על הכפייה. אולם בכל זאת אם פעלנו, על פי הסברות הקודמות שהבאנו, ונישאה, אז לכולי עלמא לא תצא.

כל הטעמים שהבאנו לעיל מועילים רק לדעת הסוברים כי הסיבה שדין "אגב זווי גמר ומגרש" לא מועיל בגט, הוא משום ש"אין דמים לאישה".²⁵ כלומר, אין סכום שנשלם לבעל

²¹ ראה למשל בים שלמה גיטין ט, כז. שסובר שהרמב"ם טעה בזה אגב שיטפא.

²² וכן כתב בכסף משנה גירושין ב, כ ותמה על הרמב"ם בזה. ועיין יד פשוטה במקום שהראה שהייתה לרמב"ם גרסה אחרת בגמרא.

²³ עיין בשו"ת צמח צדק אה"ע רסב, ט שהביא עוד ראשונים. גם בצד זה להיתר וגם בצד הבא אנו יוצאים מנקודת ההנחה שמדובר על כפייה כדין. אנו סומכים בזה על שיטת הרמב"ם וסיעתו שטענת מאיס מאפשרת כפייה. וכן על שיטת החולקים עליו, אך סוברים שבמקרה של אמתלה מבוררת כן כופין.

²⁴ ועיין שם שמסביר שניתן לומר ספק ספיקא כזה.

²⁵ כדעת הריב"ש שם וכן רוב הפוסקים.

אופנים לכפיית גט שלא ע"י בית דין

שישווה לו לאישתו, ולכן אומרים אנו שיש מצבים שאנו רואים כי אין היא שווה לו, ורק רוצה לעגנה. אולם הריטב"א (גיטין פח ע"ב)²⁶ מביא סיבה אחרת, וטוען כי הסיבה שאין דין זה מועיל בגיטין הוא משום שהכסף המשולם לא משולם עבור הגט אלא הוא חיצוני לו, כלשון הריטב"א: "דלא דמי לזביני ולקידושי, דאילו התם בהני זוזי קני, אבל הכא לאו בהני זוזי כמגרש". אנו מביאים היתר שלא כדעתו אלא כדעת שאר הראשונים, שלא נקטו בסיבה זאת.

לסיכום, במצב בו ברור לנו שאין סיכוי להגיע לשלום בית, ואנו רואים שכל מטרת הבעל היא לנקום באישתו או להוציא ממנה ממון, ניתן לכפות את הגט. נבהיר שוב, הכפייה שאנו מדברים עליה נעשית שלא ע"פ בית דין, אלא לפני הגירושין עצמם. אך הבעל מגרש לאחר מכן בבית דין – בגלל כפייה זאת. במצב זה אנו אומרים שאם חוץ מהכפייה הבעל יקבל תשלום בעבור נתינת הגט, ניתן לומר כי "אגב זוזי גמר ומגרש"²⁷.

לגבי הסכום שצריך לשלם, לא מצאנו סכום מדויק, אולם מוכרחים אנו לומר שעל פי שיטות האומרים כי "אגב זוזי גמר ומגרש", שאין אנו צריכים לשלם כפי מה ששווה האישה, שהרי "אין דמים לאישה", כפי שכתב הריב"ש. לדעת הסוברים כי נתינת כסף מכשירה את הגט, אין צריך לתת סכום שיגרום לגירושין להפוך למשתלמים עבור הבעל, שהרי אין סכום כזה. על כן מטרתו של הסכום המשולם היא אך ורק להפוך את הבעל לקצת מרוצה, ולהביא לו סכום שיגרום לנו לסבירות שהוא גמר בליבו לגרש.

בשו"ת תורת חיים למהרר"ש (קונטרס מודעא ואנס ח"ב) נאמר:

אבל במגרש אשה לא שייך לומר בגויה דגירש פחות משיוויו, דסתם מגרש אינו מקבל דמים ואינו דבר הנמכר בשוק, ולכך כל שקבל זוזי כל זהו איכא למימר אגב זוזי גמר וגירש.

לאמור, כל סכום. בשו"ת הרי"ד (עט) נאמר: "ביקש שיתנו לו מקצת מעות ונתנו לו", ובשו"ת חתן סופר (נט) כתב אפילו סך מועט. נמצאנו למדים שאפילו סכום קטן מספיק.

2. כופין על המצוות

עד כאן ראינו כי אפשר לכפות על הבעל לגרש ולמרות זאת הגט לא יהפוך לגט מעושה אם נשלם לו על כך. אולם עד כאן לא יצאנו ידי חובתינו, הרי עצם הכפייה מהווה איסור. החובל בחבירו עצמו נאסר מהתורה, ועל כן יש איסור על עצם ההכאה, גם אם לבסוף הגט פועל. ננסה למצוא פתח להיתר מדין כפייה על המצוות.

²⁶ חידושי הריטב"א מכת"י, הוצאת "מוסד הרב קוק", ירושלים, עמוד תנג.

²⁷ על פי הראשונים שפסקו כן, כרשב"ש והרשב"א. וכן על פי הצמח צדק ושאר האחרונים שהבאנו לעיל, אפילו לדעת הרמ"א וסיעתו.

ישנו דין שאדם שעובר על מצוות עשה ניתן לכפות עליו לעשות אותה. למשל אדם שאינו רוצה לטול לולב ניתן לכפות עליו, דרך הכאה, לעשות כן.²⁸ בנידון זה ישנה מחלוקת בין קצות החושן לבין הנתיבות משפט. כתב קצות החושן (ג,א): "דין יכול להיות על פי יחיד הדיוט אבל לכוף ודאי בעינין מומחין..." אולם נתיבות המשפט חולק (ג,א): "גם מה שכתב... (הקצות) והבית דין כופין, בעי בי"ד דוקא לכפותו דהדיוטות לאו בני עישוי נינהו. נראה לפענ"ד דליתא... כל אדם מצווה להפריש חבירו מאיסור אפילו מי שאינו בכלל בית דין".

על פי דעת הקצות ודאי שאי אפשר ליחיד לכפות גט. אולם על פי שיטת הנתיבות, מדוע כפיית גט בדין ע"י יחיד מישראל תהיה פסולה? שהרי במצב בו בית הדין פסק כי על הבעל לגרש את האישה, אך אינו כופה עליו לעשות כן, מוטלת על הבעל מצווה לעשות כן.²⁹ ותירצו חלק מהמפרשים, כי הבעיה בגט כפוי היא שאינו רוצה לגרש. לכן גם אם יכפו אותו אין זה רצון אמיתי, שהרי כל שאמרנו שכפייה גורמת לרצון הוא רק משום ש"מצווה לשמוע דברי חכמים". אבל אם בי"ד הוא לא הכופה אז אין כאן מצווה, ולכן גם אין רצון.

וכן נראה בדברי האור שמח (ממרים ד, ג): "ורק כיון דכופין אותו כדין כשיאמר רוצה אני תו הוי (לכן זה מצב של) מדעתו, ולא הוי מעושה, בזה דוקא ע"י מומחין או שלוחין דידהו, הא ע"י הדיוטות אין זה (אלא) רק עשוי, ולא הוי רצון". וכן באמרי בינה: "דלא מהני באונס רק מטעם מצווה לשמוע דברי חכמים מהני הרצון ע"י אונס, וזה לא נמסר רק לבי"ד... אבל אין ביד כל אחד לכוף אותו, דאין הרצון שעל ידי אונס של כל אדם חשוב רצון, אבל לעולם בדבר שאין צריך שיהיה דוקא לרצון יכול כל אחד לכוף כגון לולב ואינו נוטל סוכה ואינו עושה...".

לסיכום, אם אדם איננו נוטל לולב, כל אדם יכול לכפותו ליטול (על פי דעת הנתיבות). הבעיה עם עישוי גט של יחיד הוא שאין כאן רצון. אך אם נדקדק נראה כי על פי השיטה שהבאנו לעיל, שמשלמים לבעל עבור הגט, הבעל רוצה לגרש שהרי "אגב אונסיה גמר ומגרש". על פי דעת הנתיבות, כל הבעיה ביחיד הכופה על חברו לתת גט היא שהגט בטל מכיוון שאין רצון, אלא שבנידון שלנו ישנו רצון משום הכסף. כל הבעיה היא רק מצד איסור ההכאה, ובזה הרי כופין על המצוות.

נמצאנו למדים, כי אם נשלם לבעל עבור הגט נוכל לכפותו בהיתר על פי דעת הנתיבות, כי הרצון מגיע משום "אגב אונסיה גמר ומגרש". ההיתר לכפייה הוא משום "כופין על המצוות".

²⁸ כתובות פו ע"ב.

²⁹ מצוות "ועשית ככל אשר יורוך" (דברים יז, י).

אופנים לכפיית גט שלא ע"י בית דין

ה. סיכום

במצבים רבים נראה כי ניתן לכפות על הבעל לגרש את אשתו, אולם בית הדין מסרב לעשות כן. במצבים אלו כל אדם יכול לעשות זאת, בתנאי שהוא עומד בתנאים הבאים:

1. המקרה מראה בבירור כי האישה רוצה להתגרש בגלל שבעלה מאוס עליה, ולא בגלל סיבות צדדיות.
2. הכפייה נעשית שלא בידיעת ביי"ד.
3. הגירושין מתבצעים בבית הדין כהלכה.
4. הבעל אמנם מגרש בגלל הכפייה אולם אינו אומר על כך לבית הדין (אם יבוא לאחר מכן ויכריז שהיה אנוס, לא יהיה נאמן).
5. משלמים לבעל סכום כסף כלשהו לפני הגירושין, בכוונה לרצות אותו לפחות מעט.